

KIBERBULLING, XEYT-SPICH VA ONLAYN TAJOVUZ: ANIQLASH VA MUNOSABAT BILDIRISH

KIRISH

Dars maqsadi va mavzusi

Ushbu dars raqamli muhitning eng murakkab va xavotirli mavzularidan biri – kiberbulling, xeyt-spich va onlayn tajovuzning boshqa shakllariga bag'ishlangan. Biz bu zo'ravonlik qanday namoyon bo'lishini, qanday shakllarda uchrashini, bolalar uchun qanday psixologik oqibatlarga olib kelishi mumkinligini va pedagog qanday qilib o'z vaqtida javob berishi va qo'llab-quvvatlashi mumkinligini ko'rib chiqamiz.

Ushbu darsning maqsadi sizni nafaqat bilim bilan qurollantirish, balki raqamli muhitda tajovuzkorlik ko'rinishlariga duch kelganingizda o'zingizga ishonch tuyg'usini uyg'otishdir.

ONLAYN ZO'RAVONLIK SHAKLLARI

Asosiy turlari

Onlayn zo'ravonlikning quyidagi shakllariga alohida e'tibor qaratiladi:

- Chatlar va ijtimoiy tarmoqlarda muntazam ta'qib qilish (kiberbulling).
- Yolg'on yoki kamsituvchi ma'lumotlarni tarqatish (tuhmat).
- Shahvoniy ta'qib qilish, shu jumladan shaxsiy materiallar bilan shantaj qilish.
- Jinsi, millati, tashqi ko'rinishi va boshqa belgilar bo'yicha nafrat qo'zg'atish (nafrat nutqi).

Siz zo'ravonlik belgilarini o'z vaqtida aniqlash, bola va ota-onalar bilan bu muammo haqida qanday gaplashish va agar o'quvchi kiber zo'ravonlik qurboni yoki guvohi bo'lsa, qanday harakat qilish algoritmlarini o'rganasiz.

Kiberbulling va fleyming

Kiberbulling

Kiberbulling - bu kamsitish, ruhiy zarar yetkazish va obro'ni to'kishga qaratilgan internetdagi takroriy tajovuzkor xatti-harakatlar. U haqoratomuz xabarlar, roziliksiz surat yoki video joylash, tahdid qilish yoki muntazam ravishda masxara qilish orqali namoyon bo'lishi mumkin.

Misol:

8-sinf o'quvchisi sinf chatida o'zining tashqi ko'rinishi haqida doimiy istehzoli sharhlar oladi, sinfdoshlari uning suratiga "mem" qo'yishadi. Uning to'xtatish so'roviga qaramay, masxaralar oqimi har kuni davom etmoqda.

Fleyming (Flaming)

Fleyming - bu haqorat va hissiy portlashlar bilan kechadigan tajovuzkor, provokatsion yozishmalar. Ko'pincha tortishuv sifatida boshlanib, ommaviy janjalga aylanadi.

Misol:

Ikki o'quvchi maktab chatida tortishuv boshladi. Ulardan biri boshqasining oilasi va millatini haqorat qilib, keskin javob beradi, qolgan ishtirokchilar muhokamaga tortiladi.

Nafrat nutqi, tuhmat va jinsiy zo'ravonlik

Nafrat nutqi (Hate Speech)

Jinsi, millati, dini, tashqi ko'rinishi yoki nogironligi asosida nafrat, kamsitish yoki adovatni targ'ib qiluvchi har qanday muloqot shakli. Bu shunchaki "yoqimsiz so'zlar" emas, balki maktab muhitida noxolislik va tajovuzkorlikni keltirib chiqarishi mumkin.

Tuhmat

Bolaning obro'siga putur yetkazuvchi yolg'on axborotni e'lon qilish. Soxta postlar, montajlar yoki xabarlar ko'rinishida bo'lishi mumkin.

Jinsiy zo'ravonlik

Xiralik, shilqimlik, ochiq suratlar bilan shantaj qilish yoki shaxsiy ma'lumotlarni oshkor qilish bilan tahdid qilish. Ko'pincha tengdoshlar tomonidan sodir etiladi, ammo oqibatlari halokatli bo'lishi mumkin.

O'quvchilarga eslatib: hatto bugungi yaqin do'stingiz/dugonangiz ham ertaga yomon niyatli bo'lib, unga yuborilgan suratlar yoki xabarlardan g'arazli maqsadlarda foydalanishi mumkin. Shaxsiy ma'lumotlarni onlayn ulashishdan oldin har doim o'ylab ko'rish kerak!

Bolalar onlayn tajovuzga qayerda duch keladi?

O'quvchilarimiz yashaydigan raqamli muhitni tushunish onlayn zo'ravonlikning oldini olishning asosiy elementidir. O'smirlar internetda, jumladan, o'yin platformalari, ijtimoiy tarmoqlar, messenjerlar va video strimingda kuniga o'rtacha bir soatdan olti soatgacha vaqt o'tkazadilar. Aynan shu hududlarda kiberbulling va xeytspich holatlari tez-tez uchrab turadi.

Guruh Chatlari va Messenjerlari

Haqoratlar tarqalishi, kimnidir guruhdan chiqarib yuborish, masxaraomuz memlar joylashtirish, akkauntlarga "reydlar" o'tkazish mumkin.

Onlayn O'yinlar

O'yin platformalarida o'rnatilgan chatlar yoki ovozli aloqa mavjud. Bu yerda, ayniqsa raqobat muhitida, haqoratli va qadr-qimmatni kamsituvchi sharhlar tez-tez yangraydi.

Ijtimoiy Tarmoqlar

Zo'ravonlik izohlarda, hikoyalarda, munosabatlarda sodir bo'lishi mumkin. Ko'pincha anonim ta'qib qilish uchun soxta akkauntlar yaratiladi. Ruxsatsiz "sharmandali" videolarni joylashtirish amaliyoti keng tarqalgan.

Tuhmat va haqorat

O'zbekiston Respublikasi qonunchiligida kiberbulling va xeyt-spikerlarning jiddiyligini yetarlicha baholamaydilar, buni internetdagi "maktab mojarolari" deb hisoblaydilar. Vaholanki, O'zbekiston Respublikasi qonunchiligida bunday xatti-harakatlarga huquqbuzarlik sifatida, qator hollarda esa jinoyat sifatida qaraladi.

Tuhmat (JK 139-modda)

Boshqa shaxsning sha'ni, qadr-qimmatiga putur yetkazadigan yolg'on ma'lumotlarni tarqatish, shu jumladan internetda tarqatish jarima yoki majburiy jamoat ishlari yoxud axloq tuzatish ishlari yoki ozodlikni cheklash bilan jazolanadi.

Haqorat (JK 140-modda)

Shaxsning sha'ni va qadr-qimmatini beodoblik bilan qasddan tahqirlash, shu jumladan qo'pol, tahqirlovchi yoki sharmanda qiluvchi so'zlar bilan ifodalash jarima yoki majburiy jamoat ishlari yoxud axloq tuzatish ishlari bilan jazolanadi.

📌 O'qituvchilar diqqatiga: O'quvchilarga internetdagi qo'pol yoki kamsituvchi iboralar, hatto ular "hazil" sifatida taqdim etilgan bo'lsa ham, jinoiy yoki ma'muriy javobgarlikka tortilishi mumkinligini tushuntiring. Tarmoqdagi anonimlik jazodan ozod qilmaydi.

VIKTIM-BLEYMING

Jabrlanuvchini ayblashga yo'l qo'ymaslik

Viktim-bleyming - bu huquqbuzarlik uchun javobgarlik qisman yoki to'liq jabrlanuvchiga yuklanadigan hodisa. Onlayn haqorat kontekstida bu o'quvchilarning quyidagi kabi luqmalarida namoyon bo'lishi mumkin:

- "Shaxsiy hayotini ko'z-ko'z qilgani uchun o'zi aybdor."
- "Buni aytishning hojati yo'q edi."
- "Bunday videolarni joylanshtirishdan oldin o'zi o'ylashi kerak edi."

Ayniqsa, maktab sharoitida bunday gaplarga mutlaqo yo'l qo'yib bo'lmaydi va ularni darhol, xotirjam, ammo aniq to'xtatish kerak. Ular nafaqat bolalarda hurmatga bo'lgan huquq to'g'risida noto'g'ri tasavvurni shakllantiradi, balki biz ta'lim muhitida yaratmoqchi bo'lgan hamdardlik, adolat va xavfsizlik madaniyatiga ham putur yetkazadi.

Onlayn tajovuzning bolalar ruhiyatiga ta'siri

Raqamli tajovuz bola ruhiyatiga real muhitdagi zo'ravonlikdan kam bo'lmagan darajada halokatli ta'sir ko'rsatadi. Kiberbulling, shov-shuvli nutq, guruh chatlarida kamsitish va haqoratli ma'lumotlarni omma oldida tarqatish barqaror stress va xavfsizlik hissini shakllantiradi.

Xavotir buzilishlari

Doimiy tajovuzni kutish bolada stressni keltirib chiqaradi, bosh og'rig'i, uyqusizlik va asabiylikni keltirib chiqarishi mumkin.

Ishonchni yo'qotish

Bolalar o'z qadr-qimmatiga shubha qila boshlaydilar va kattalarga bo'lgan ishonchlarini yo'qotadilar.

Ijtimoiy izolyatsiya

Jabrlanuvchi ko'pincha o'zini chetga oladi, muloqotdan qochadi, maktabga borishni to'xtatishi mumkin.

O'z joniga qasd qilish xavfi

Muntazam onlayn zo'ravonlikka uchraydigan bolalar o'z joniga qasd qilish fikrini 2-3 baravar ko'proq boshdan kechiradi.

Muammoni aniqash va qo'llab-quvvatlash

Pedagogning onlayn tajovuzkorlik ko'rinishlariga samarali munosabati aniq algoritm va kasbiy sezgirlikni talab qiladi. Maqsad nafaqat ta'qibni to'xtatish, balki bolani qo'llab-quvvatlash, ishonchni tiklash va muammoni konstruktiv hal qilishda kattalarni jalb qilishdir.

01	02	03
Kuzatish va dastlabki aniqash	Jabrlangan o'quvchini qo'llab-quvvatlash	Hodisani hujjatlashtirish
Xulq-atvordagi o'zgarishlarga e'tibor bering, guruh chatlari va ijtimoiy tarmoqlarni kuzatib boring. Agar shubha tug'ilsa, bola bilan maxfiy suhbat o'tkazing.	Uning aybdor emasligini bildiring, hissiy xavfsizlikni ta'minlang. Zarur bo'lsa, bolani psixologga yo'naltiring.	Tajovuzkorlik faktini qayd eting: skrinshotlar oling, xabarlar va havolalarni saqlang. Ma'lumotlarni maxfiy saqlang.
04	05	
Ota-onalar bilan o'zaro hamkorlik	Sinf bilan ishlash va profilaktika	
Jabrlangan o'quvchining ota-onasi bilan bog'laning. Agar haqorat qilgan shaxs ma'lum bo'lsa, uning ota-onasi bilan uchrashuv tashkil qiling.	Sinfda tushuntirish suhbatlari o'tkazing. Bolalar xavotirli vaziyatlar haqida anonim tarzda xabar berishlari mumkin bo'lgan "ishonchli burchak" yarating.	